

Politička tolerancija u Hrvatskoj*

MIROSLAV VUJEVIĆ**

Sažetak

Provedeno je anketno istraživanje političke tolerancije na uzorku 772 ispitanika. Zbog dugoga totalitarnog sustava i vrlo kratkog perioda demokracije očekivala se veoma niska politička tolerancija. Rezultati istraživanja nisu potvrdili očekivanja, već su pokazali visoku političku toleranciju. Slične nalaze pokazalo je jedno američko istraživanje koje je provedeno u više europskih zemalja, uključujući i Hrvatsku. To znači da politička tolerancija nije toliko oblikovana utjecajem totalitarnog sustava koliko pluralističkim obilježjima hrvatske kulture, koja su nastala u doticaju s većim brojem različitih kultura.

Da bi pluralistička demokracija u Hrvatskoj funkcionirala demokratski, nisu dovoljne odgovarajuće pravne pretpostavke i institucije, već su potrebni i ljudi koji će se ponašati u skladu s pravilima pluralističke demokracije. Pluralistička demokracija legalizira različite političke opcije i omogućuje da se građani organiziraju i djeluju u skladu s opcijom koju prihvaćaju. Međutim sve je to mrtvo slovo na papiru, ako ljudi nisu spremni prihvatiti postojanje i djelovanje različitih političkih opcija. Zbog toga se uz pojam pluralističke demokracije uvijek vezuje politička tolerancija.

Latinska riječ *tolerantia* znači podnošenje, strpljivost (Žepić, 1979.). Zbog toga se politička tolerancija obično shvaća kao spremnost podnošenja, trpljenja političkih opcija i njihovih operacionalizacija s kojima se ne slažemo i prema kojima imamo negativan stav (Mendus, 1988., Primorac, 1989., 1994., Sullivan, 1989., Vujčić, 1995.). Bit političke tolerancije međutim nije toliko u trpljenju i podnošenju, koliko u neograničavanju političkih sloboda, političkog pluralizma. Oni koji prihvaćaju politički pluralizam manje trpe zbog postojanja različitih političkih opcija, pa i onih s kojima se osobno ne slažu. Oni u većoj mjeri prihvaćaju postojanje različitih političkih opcija uz manji osjećaj nesnošljivosti i netrpeljivosti.

*Ovaj je rad nastao u okviru projekta: Odrednice političkog ponašanja na našim prostorima, što ga financira Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

***Miroslav Vujević*, redovni profesor na Fakultetu političkih znanosti na predmetu Metode israživanja.

Prema tome, smisao tolerancije nije u trpljenju, već je u razumjevanju i prihvaćanju drugog i drukčijeg, kako bi svi imali jednaka prava pod jednakim uvjetima.

Prihvaćanja različitih političkih opcija i osjećaji koji se pritom javljaju različite su stvari među kojima postoji povezanost, ali tu se radi o različitim varijablama. “Tolerancija nije logički defektan pojam” (Becker, 1995:134), pa tamo gdje se javlja osjećaj većeg podnošenja, trpljenja, veća je vjerojatnost neprihvaćanja razlika. Prihvaćanje se može postići spartanski — uvježbavajući se u trpljenju (snošljivosti) i racionalno — ukazujući na “nerazumnu odbojnost uma prema onima koji drukčije misle...” (Locke, 1989:87.).

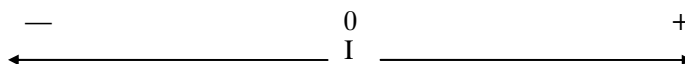
Među različitim političkim opcijama neke će nam se činiti neispravne i prema njima možemo imati negativne stavove. U ime tolerancije ne bismo morali imati strpljivosti prema takvim opcijama u smislu da ne ukazujemo na njihovu neispravnost ili da ne iznosimo svoj negativan stav prema njima. Međutim, naše mišljenje o neispravnosti, ili naš negativan stav prema nekoj političkoj opciji i njezinoj operacionalizaciji, ne bi smjeli biti dovoljan razlog da se takve opcije eliminiraju iz demokratske utakmice.

Isto tako podnošenje nije razlog za toleranciju, jer “u autoritarnom sustavu narod ne tolerira — već podnosi etabliranu politiku” (Marcuse, 1989:397.). Tolerancija, dakle, nije u podnošenju nečega, već u prihvaćanju razlika (drugog). Totalitarizam se političkim marketingom može učiniti podnošljivijim, čak i prihvatljivim (Boetie, 1986.), ali on isključuje toleranciju — prihvaćanje razlika. Bez različitih mogućnosti nije moguće doći do boljih rješenja. Zato “nijedna kultura, nijedna rasa, nijedno razdoblje ne može učiniti više od jedne inačice...” (Mumford, 1986:307.). Također ni jedna politička opcija ne može biti iznad mogućnosti javljanja novih opcija, jer bi se cementiranjem jedne mogućnosti ograničila sloboda i zaustavio razvitak.

Međutim neke političke opcije mogu ograničavati javljanje drugih, pa ne bi trebalo tolerirati netolerantne (paradoks tolerancije). Prema tome, i prihvaćanje novih mogućnosti ima svoje granice, tako da niti jedna mogućnost ne bi smjela biti apsolutno isključena i apsolutno prihvaćena, jer ni jedna ne može biti toliko vrijedna da bi bila iznad mogućnosti javljanja novih opcija. Zato u pluralističkoj demokraciji niti jedan izbor ne smije dovesti u pitanje slobodu izbora.

Kazali smo da je politička tolerancija prihvaćanje postojanja različitih političkih opcija. Prihvaćanje može biti veće ili manje. Ono je varijabla koja teorijski može varirati od potpunog prihvaćanja do potpunog neprihvaćanja. Prema tome politička tolerancija je bipolarna varijabla kojoj se u sredini nalazi nulti intenzitet. Na jednom se kraju nalazi maksimalna tolerancija, a na drugom maksimalna netolerancija.

Grafički prikaz 1: Teorijske mogućnosti variranja tolerancije

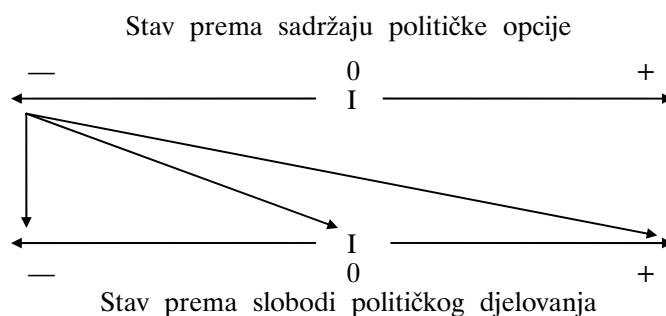

Već smo rekli da krajnji inteziteti tolerancije nisu poželjni, jer ograničavaju mogućnost javljanja novih opcija. Međutim treba razlikovati toleranciju od njezine poželjnosti. Poželjnost tolerancije je druga varijabla. I ona može varirati od nule do maksimalne poželjnosti, u jednom smjeru i od nule do maksimalne nepoželjnosti, u drugom smjeru. Metrijski, ova je varijabla slična toleranciji. Obje su bipolarne, ali se sadržajno razlikuju kao što se razlikuje slanoća od poželjne slanoće. Kad je hrana preslana, onda je riječ o jačem intezitetu slanoće koji nije poželjan. Ako nam slanoća nije poželjna, ne možemo reći da to nije slanoća. Međutim kad je riječ o toleranciji, to se neopravdano radi, pa se za ravnodušnost i maksimalno prihvaćanje ili neprihvatanje neke političke opcije kaže da to nije tolerancija. To su međutim mjesta na kontinuumu tolerancije te opcije. Ona mogu biti nepoželjna, jer za posljedicu mogu imati netoleranciju javljanja drugih opcija, ali zbog toga se ne može reći da to nije tolerancija opcije o kojoj je riječ.

Složen je pojam tolerancije. On u sebi istovremeno uključuje pozitivan i negativan stav. Bez konflikta nema tolerancije. Voltaire je to metaforički lijepo definirao: “Gadi mi se to što kažeš, ali ću se do posljednje kapi krvi boriti da to možeš reći.” U navedenom konfliktu imamo dva suprotna stava. Negativan stav prema sadržaju govora i pozitivan stav prema slobodi govora. Stav je spremnost da se reagira, bilo pozitivno, bilo negativno na ono prema čemu imamo stav. Kad se radi o suprotnim stavovima, ponašati ćemo se u skladu s intezivnijim stavom. Voltaire se odlučio za ponašanje u skladu s pozitivnim stavom prema slobodi govora, jer je taj stav jači od negativnog stava prema sadržaju jednog određenog govora. Voltaire je tolerantan, jer se odlučio ponašati u skladu s općim pravilom, iako ga subjektivni doživljaj upućuje na suprotno ponašanje. On zbog toga trpi, ali bi još više trpio da se odlučio ponašati suprotno. Da se odlučio za zabranu govora koji mu se gadi, trpio bi još više, a bio bi manje tolerantan.

Prilikom rješavanja konflikta potrebna je stanovita strpljivost, ali intezitet trpljenja nije isto što i intezitet tolerancije niti se povećanjem trpljenja (snošljivosti) uvijek povećava intezitet tolerancije. O intezitetu tolerancije može se zaključiti na osnovi razlike u intezitetu između suprotstavljenih stavova. (Vidi grafički prikaz 2.)

Grafički prikaz 2. Mogućnosti određivanja smjera i intenziteta političke tolerancije

Najveći je intenzitet tolerancije kod onih koji imaju maksimalno negativan stav prema sadržaju neke političke opcije, a koji se ponašaju u skladu s maksimalno pozitivnim stavom prema slobodi političkog djelovanja. Kako se negativnost stava prema sadržaju i zalaganje za slobodu djelovanja smanjuju, smanjuje se i politička tolerancija sve do nultog intenziteta stava prema sadržaju i nultog intenziteta zalaganja za slobodu političkog djelovanja. Pozitivan stav prema sadržaju političke opcije i istovremeno angažiranje protiv slobode djelovanja te opcije nije logično. Negativan stav prema sadržaju političke opcije i angažman protiv slobode djelovanja te opcije vjerojatan je, ali u tom se slučaju ne može ništa doznati o toleranciji. O toleranciji se ne može doznati ni iz angažmana za slobodu političkog djelovanja opcije prema kojoj imamo pozitivan stav.

Prema tome, do podataka o političkoj toleranciji možemo doći kod ispitanika koji imaju negativan stav prema nekoj političkoj opciji i koji su izrazili spremnost ili nespremnost da podrže mogućnost političkog djelovanja pripadnika takve opcije. Nakon što smo definirali, operacionalizirali i ukazali na mogućnost mjerenja političke tolerancije, mogli bismo ovako formulirati i specificirati probleme istraživanja:

1. Kakva je politička tolerancija u Hrvatskoj?
2. Kakva je spremnost građana Hrvatske da prihvate ravnopravnost u demokratskoj utrci stranaka s kojima se najmanje slažu i političara koji su im najmanje dragi?
3. Kakav je odnos građana Hrvatske prema: Zakonu o oprostima, smrtnoj kazni, slobodi pobačaja, promjenama u jeziku i potrebi njegovanja kajkavskog i čakavskog dijalekta?

Budući da se hrvatski građani nalaze na samom početku uvođenja pluralističke demokracije, mogli bismo postaviti sljedeće hipoteze:

1. Općenito, mogli bismo reći da građani nemaju dovoljno razvijenu političku toleranciju; oni nisu spremni ravnopravno prihvatiti stranke s ko-

jima se najmanje slažu i političare koji su im najmanje dragi, tako da to otežava ostvarivanje pluralističke demokracije u Hrvatskoj.

2. Nema razlike u ravnopravnom prihvaćanju istupa u javnim medijima stranke s kojom se najmanje slažu i političara koji im je najmanje drag.

3. U skladu s prvom hipotezom očekujemo da će građani Hrvatske biti:

3.1. protiv Zakona o oprostima,

3.2. za uvođenje smrtne kazne,

3.3. protiv slobode pobačaja,

3.4. protiv promjena u jeziku,

3.5. protiv njegovanja kajkavskog i čakavskog dijalekta.

Metoda

Podatke smo odlučili prikupljati anketom. Do podataka o političkoj toleranciji došli smo tako što smo od ispitanika tražili da imenuju stranku s kojom se najmanje slažu i političara koji im je najmanje drag. Potom smo tražili da iznesu svoje mišljenje o potrebi zakonske zabrane stranke koju su izabrali. Nakon toga su procijenili svoje slaganje ili neslaganje sa zabranom nastupa te stranke na javnim skupovima, u novinama, na radiju i televiziji. Isto su radili i za političara kojeg su naveli kao najmanje dragog. Osim toga, ispitanike smo pitali za mišljenja koja su mogla biti pokazatelj njihove političke tolerancije kao što su mišljenje o Zakonu o oprostima, smrtnoj kazni, pobačaju, promjenama u jeziku i o potrebi njegovanja kajkavskog i čakavskog dijalekta.

Anketiranje je provedeno 1992/3. godine. Anketirana su 772 ispitanika. U uzorak su uključeni studenti Agronomskog fakulteta, Fakulteta političkih znanosti, Filozofskog fakulteta, nastavnici iz cijele Hrvatske koji su u Zagrebu u tom razdoblju pohađali predavanja iz pedagoške skupine predmeta, prognanici iz Vukovara smješteni u Sisku, ranjenici i roditelji učenika iz osnovne škole u Brezovici. Zbog teških ratnih i financijskih prilika u to vrijeme nije bilo moguće osigurati bolju reprezentativnost uzorka. Stoga je potreban oprez u provjeravanju prve hipoteze, dok za provjeravanje ostalih hipoteza reprezentativnost uzorka zadovoljava.

Rezultati i interpretacija

Iako je istraživanje provedeno u Zagrebu i njegovoj neposrednoj blizini, zadovoljavajuća je zastupljenost ispitanika s obzirom na spol, starost, školsku spremu, mjesto rođenja i regionalnu pripadnost. Slabiju zastupljenost dobili smo s obzirom na vjersku pripadnost i članstvo u političkim

strankama. Navedena obilježja uzorka općenito govore kako se može osloniti na podatke koje smo dobili u ovom istraživanju.

Ispitanici najčešće navode ekstremne stranke kao one s kojima se najmanje slažu. Već to na neki način govori o političkoj toleranciji u Hrvatskoj, jer su takve stranke manje tolerantne, pa je najmanje slaganje s manje tolerantnim strankama pokazatelj tolerancije.

Podaci o slaganju ili neslaganju sa zakonskom zabranom stranke s kojom se ispitanici najmanje slažu puno više će govoriti o političkoj toleranciji. (Vidi Tablicu 1.)

Tablica 1: Slaganje i neslaganje sa zakonskom zabranom takve stranke

	Broj	%
Izrazito se slaže	78	10,1
Slaže se	101	13,1
Koliko se slaže, toliko se i ne slaže	160	20,7
Ne slaže se	272	35,2
Izrazito se ne slaže	68	8,8
Nije odgovorilo	93	12,1
	772	100,0

Sve stranke koje su ispitanici navodili kao stranke s kojima se najmanje slažu zakonom su dopuštene. Ispitanici su manje tolerantni od zakonske legislative. Idealno bi bilo da ispitanici nisu za zakonsku zabranu stranke s kojom se najmanje slažu. Međutim, je li moguće tako nešto očekivati na samom početku pluralističke demokracije, u jeku najjače oružane agresije na Hrvatsku i dok su se neke stranke otvoreno suprotstavljale samostalnosti države Hrvatske? I pored toga, izrazita većina ispitanika izjavnila se protiv zakonske zabrane takvih stranaka. Prema tome, ovi podaci idu u prilog obaranja prve hipoteze koja govori o deficitarnosti političke tolerancije u Hrvatskoj.

Potom su ispitanici za stranku koju su izabrali kao onu s kojom se najmanje slažu iznijeli svoje slaganje ili neslaganje sa zabranom nastupa na javnim skupovima, u tisku, na radiju i televiziji. Podatke donosimo u Tablici 2.

Radi veće preglednosti, podatke donosimo samo u postocima. Zbroj postotaka manji je od 100, jer nismo unijeli podatke onih koji nisu odgovorili. Podaci pokazuju sličnu tendenciju kao u slučaju zakonske zabrane. Većina ispitanika protivila bi se zakonskoj zabrani nastupa u javnim medijima stranke s kojom se najmanje slažu i nema značajne razlike u tom

protivljenju s obzirom na vrstu medija. Prema tome, i ovi podaci govore u prilog odbacivanja prve hipoteze koja govori o deficitarnosti političke tolerancije u Hrvatskoj.

Tablica 2: Slaganje sa zabranom nastupa u medijima stranke s kojom se ispitanik najmanje slaže

	%			
	Javni skup	Tisak	Radio	Televizija
Izrazito slaže	11,4	7,8	7,8	10,9
Slaže se	12,3	11,1	11,9	11,0
Koliko da, toliko ne	20,3	22,2	23,3	19,9
Ne slaže se	25,6	27,2	25,9	26,3
Izratito se ne slaže	13,1	12,2	12,0	13,2

Potom su ispitanici navodili ime političara koji im je najmanje drag. Navodili su puno političara iz različitih stranaka. Najmanje drag političar nije uvijek bio iz stranke s kojom se ispitanik najmanje slagao. To znači da odnos prema političarima nije određen samo programom stranke koju zastupa, već je određen i njegovom osobnošću.

Nakon toga su ispitanici iznijeli svoje slaganje ili neslaganje sa zabranom nastupa takvog političara u javnim medijima. Podatke donosimo u Tablici 3.

Tablica 3: Slaganje sa zabranom istupa u medijima političara koji je najmanje drag

	%			
	Javni skup	Tisak	Radio	Televizija
Izrazito slaže	12,7	10,5	13,1	15,7
Slaže se	14,4	12,7	12,8	15,7
Koliko da, toliko ne	14,0	17,7	15,5	13,6
Ne slaže se	22,7	22,5	22,3	22,0
Izratito se ne slaže	13,5	13,5	13,5	14,6

I ovdje su podaci doneseni samo u postocima. Zbroj je postotaka manji od sto, jer su izostavljeni podaci o onima koji nisu odgovorili na ova pitanja. Većina ispitanika protivila bi se zabrani istupa političara koji im je

najmanje drag u svim javnim medijima. I ovi podaci ne idu u prilog hipotezi koja govori o deficitarnosti političke tolerancije u Hrvatskoj. Međutim, ako usporedimo ove podatke s prethodnima, možemo vidjeti da su ispitanici tolerantniji prema istupima u javnim medijima stranaka s kojima se najmanje slažu nego prema istupima političara koji im je najmanje drag. Te su razlike statistički značajne. (Vidi Tablicu 4.)

Tablica 4: Statistička značajnost u toleranciji istupa u javnim medijima između stranaka i političara

Medij	t	p
Javni skup	3,93	0,00
Tisak	3,74	0,00
Radio	4,62	0,00
Televizija	4,19	0,00

Na osnovi izračunatih t testova s gotovo stopostotnom vjerojatnošću možemo zaključiti da su ispitanici spremniji zabraniti istup političara koji im je najmanje drag, nego stranke s kojom se najmanje slažu u svakom mediju posebno. Prema tome, dobiveni podaci pobijaju i drugu našu hipotezu u kojoj se govori kako nema razlike u spremnosti zabrane istupa u medijima stranke i političara.

U podacima koji se odnose na političare uočljive su razlike s obzirom na vrstu medija. Zbog toga smo izračunali statističku značajnost tih razlika. (Vidi Tablicu 5!)

Tablica 5: Statistička značajnost razlika u toleranciji istupa političara s obzirom na vrstu medija

Medij	t	p
Javni skup — Tisak	2,33	0,02
Javni skup — Radio	0,00	1,00
Javni skup — Televizija	0,00	1,00
Tisak — Radio	3,08	0,00
Tisak — Televizija	2,03	0,04
Radio — Televizija	0,00	1,00

Na osnovi izračunatih t testova možemo zaključiti da nema statistički značajne razlike u spremnosti zabrane istupa najmanje dragog političara u

svim medijima, osim tiska. Ispitanici takvim političarima znatno više toleriraju istup u tisku. U vrijeme provođenja istraživanja naklada novina smanjena je oko tri puta (Malović, 1995.). Što je manja naklada, manji je i utjecaj, pa je logično očekivati veću toleranciju istupa u tisku.

U istraživanju političke tolerancije koristili smo još nekoliko pokazatelja. Budući da je svaki od njih zanimljiv i po sebi, o svakom smo postavili hipotezu. Zbog toga će podaci o svakom indikatoru biti posebno analizirani i interpretirani kao indikatori političke tolerancije. Prvi od njih je mišljenje o Zakonu o oprostima. Podatke o tom mišljenju donosimo u Tablici 6.

Tablica 6: Mišljenje o Zakonu o oprostima

Mišljenje	Broj ispitanika	%
Nikako ga nije trebalo donositi	175	22,7
Nije ga trebalo donositi	170	22,0
Trebalo je pričekati s njegovim donošenjem	255	32,9
Trebalo ga je donijeti	123	15,9
Svakako ga je trebalo donijeti	34	4,4

Oko 80% ispitanika izjasnilo se protiv donošenja Zakona o oprostima. Iz tako velikog postotka onih koji su protiv Zakona o oprostima logično je zaključiti da se radi o niskoj toleranciji. Međutim svi dosadašnji podaci upućuju na suprotan zaključak. Zbog toga se čini da su ispitanici shvatili kako je donošenje ovog zakona bilo motivirano više praktično političkim razlozima kako bi se smirila pobuna, nego spremnošću da se oprost pobunjenicima. Zato njihovo protivljenje donošenju ovog zakona nije pokazatelj niske tolerancije, koliko je to politička ocjena toga čina. Ako 80% ispitanika smatra da donošenje Zakona o oprostima u onom trenutku nije bilo politički produktivno, to ne govori ništa o njihovoj političkoj toleranciji. Prema tome, možemo zaključiti da ovo pitanje nije valjan indikator političke tolerancije.

U Hrvatskoj je prije uvođenja pluralističke demokracije ukinuta smrtna kazna. To je svakako pokazatelj tolerancije. Međutim u oružanoj pobuni protiv samostalnosti države Hrvatske učinjeno je mnogo strašnih zločina, tako da se počelo govoriti i o potrebi uvođenja smrtno kazne. Smatrali smo da odnos prema smrtnoj kazni može biti valjan indikator političke tolerancije, pa smo ga koristili u ovom istraživanju.

Tablica 7: Odnos prema smrtnoj kazni

	Broj ispitanika	%
Za uvođenje smrtne kazne	212	27,5
Ne može se odlučiti	240	31,1
Protiv smrtne kazne	307	39,8

Najviše se ispitanika odlučilo protiv smrtne kazne usprkos velikom broju strašnih zločina što su ih učinili oni koji su se suprotstavili osamostaljenju Hrvatske. I ovi podaci upućuju na zaključak da politička tolerancija u Hrvatskoj nije deficitarna.

Pravo na pobačaj česta je politička tema. O tom pravu su podijeljena mišljenja. To se pravo ističe i zastupa kao mamac za pridobivanje glasača. Pravo na pobačaj koristi se i kao pokazatelj političke tolerancije. Oni koji su protiv pobačaja smatraju se manje tolerantnima od onih koji su protiv toga prava. Zbog toga smo mišljenje o pravu na pobačaj koristili kao pokazatelj političke tolerancije.

Tablica 8: Slaganje sa slobodom pobačaja

	Broj ispitanika	%
Izrazito se slaže	350	45,3
Slaže se	248	32,1
Koliko da, toliko ne	78	10,1
Ne slaže se	61	7,9
Izrazito se ne slaže	26	3,4

Hrvati su katoličke vjere i dosta su religiozni, što potvrđuju i podaci u ovom istraživanju. Katolička vjera je izrazito protiv slobode pobačaja, a građani Hrvatske su nasuprot tome naglašeno za slobodu pobačaja. Prema tome, i ovaj pokazatelj nije u suglasju s hipotezom o deficitarnosti tolerancije u Hrvatskoj.

U Jugoslaviji se sedamdeset godina provodio logocid nad hrvatskim jezikom. Nakon osamostaljenja Hrvatske i srpske agresije na Hrvatsku javlja se praksa čišćenja hrvatskog jezika od srbizama i ostalih tuđica. Istovremeno se javio i otpor prema promjenama u jeziku. Smatrali smo da odnos prema promjenama u jeziku može poslužiti kao valjan pokazatelj tolerancije.

Tablica 9: Odnos prema promjenama u jeziku

	Broj ispitanika	%
Prihvaća	53	7,0
Uglavnom prihvaća	300	39,0
Koliko da, toliko ne	236	30,6
Uglavnom ne prihvaća	101	13,1
Protivi se	62	8,3

Promjene u jeziku nakon osamostaljenja Hrvatske izazivale su otpor zbog navike na srbizme i zbog prekomjernog inzistiranja na promjenama i kad nisu u duhu hrvatskog jezika. A ipak, naglašenije je prihvaćanje od protivljenja tim promjenama. Iako promjene u jeziku izazivaju subjektivni otpor, većina ih usprkos tome prihvaća, jer zna da je do toga došlo na način koji se ne može tolerirati. Prema tome, i odgovori na ovo pitanje odnose se na toleranciju i očituju veću toleranciju od one koju smo očekivali.

Istovremeno s naglašenim isticanjem hrvatskog političkog jedinstva, u posljednje se vrijeme govori i o potrebi njegovanja čakavskog i kajkavskog dijalekta, uz štokavski koji je usvojen u standardnom književnom jeziku. Smatrali smo da odnos prema dijalektima također može biti valjan pokazatelj tolerancije.

Tablica 10: Mišljenje o potrebi njegovanja čakavskog i kajkavskog dijalekta

	Broj ispitanika	%
Veoma potrebno	201	27,3
Uglavnom potrebno	348	45,1
Koliko jest, toliko i nije	148	19,3
Uglavnom nije potrebno	29	3,8
Sasvim nepotrebno	19	2,5

Ispitanici su izrazito za njegovanje čakavskog i kajkavskog dijalekta, iako je istraživanje provedeno u vrijeme agresije na Hrvatsku i u okolnostima kad je osobita potreba za nacionalnim jedinstvom. U to vrijeme formirana je Vlada nacionalnog jedinstva, sastavljena od različitih političkih stranaka, a ispitanici se izjašnjavaju za njegovanje čakavskog i kajkavskog dijalekta. Prema tome, u vrijeme najveće potrebe za nacionalnim jedinstvom u Hrvatskoj ne dolazi do sužavanja političkog i kulturnog pluralizma, jer se jedinstvo shvaća kao povezivanje, a ne izjednačivanje razlika. Zbog toga ovi

podaci nedvojbeno ukazuju na visoku toleranciju, posebno na toleranciju razlika u hrvatskom jeziku.

Ispitanici su se izjasnili za promjene u hrvatskom književnom jeziku koje su usmjerene čišćenju jezika o tuđica. Isto tako su se izjasnili za njegovanje čakavskog i kajkavskog dijalekta koji nisu prihvaćeni u standardnom hrvatskom jeziku. I tuđice i spomenuti dijalekti nalaze se izvan standarda hrvatskog književnog jezika. Odbacivanje tuđica pokazatelj je tolerancije, a prihvaćanje dijalekata koji su izvan standardnog jezika također su pokazatelj tolerancije. Na prvi pogled izgleda nelogično. Negativan stav prema tuđicama uglavnom je pokazatelj tolerancije. Pozitivan stav prema dijalektima koji su izvan standarda književnog jezika također su pokazatelj tolerancije, jer su ti dijalekti autentični proizvodi hrvatske kulture. Međutim negativan stav prema nekim tuđicama može biti pokazatelj i netolerancije. Recimo, težnja da se iz standardnog hrvatskog jezika izbace općeprihvaćene strane riječi za koje u hrvatskom jeziku ne postoje dobre zamjene, pokazatelj je netolerancije.

U istraživanju političke tolerancije u Hrvatskoj pošli smo od hipoteze da je politička tolerancija deficitarna. U provjeravanju te hipoteze utvrdili smo da su naši ispitanici većinom protiv smrtne kazne usprkos agresiji na Hrvatsku i velikom broju strašnih ratnih zločina. Iako su religiozni, naši se građani protive zakonskoj zabrani pobačaja koju zastupa njihova vjera. Oni nisu za zakonsku zabranu političke stranke s kojom se najmanje slažu, niti bi takvoj stranki zabranili nastup u javnim medijima. Ne bi zabranili nastup u javnim medijima ni političaru koji im je najmanje drag. Oni prihvaćaju promjene u jeziku nakon osamostaljenja Hrvatske i smatraju potrebnim njegovanje čakavskog i kajkavskog dijalekta. Prema tome, dobiveni podaci ne potvrđuju hipotezu od koje smo pošli u ovom istraživanju.

Rezultati koje smo dobili upućuju na suprotan zaključak: da je politička tolerancija u Hrvatskoj relativno visoka i da ne bi trebala biti prepreka u razvoju pluralističke demokracije. To nas je iznenadilo, pa smo posumnjali u rezultate koje smo dobili. Naš je uzorak ispao znatno obrazovaniji od hrvatske populacije. Rezultati istraživanja su pokazali da su obrazovaniji tolerantniji (Sullivan, 1989.), ali doprinos obrazovanja većoj toleranciji nije toliki da bi se mogla objasniti razlika između rezultata koje smo očekivali i rezultata koje smo dobili. Kad tu razliku nismo mogli objasniti ni nekim drugim specifičnostima našeg istraživanja, usmjerili smo se na objašnjenje dobivenih rezultata.

Nakon dugog razdoblja totalitarnog sustava logično je očekivati manju toleranciju. Mi to nismo našli. Dugo totalitarno razdoblje može djelovati i na podložnost ljudi. Podložnost se razlikuje od tolerancije, a prihvaćanje razlika može biti uzrokovano i prvom i drugom varijablom. Međutim podložni to čine, jer su pristali na dobrovoljno ropstvo (Boetie, 1986.), a tolerantni to čine, jer se protive ograničavanju slobode.

Prema tome, rezultati koje smo dobili vjerojatno su i pod utjecajem podložništva koje je uzrokovano dugim razdobljem tuđinske vlasti. I tolerancija i podložništvo utjecali su na rezultate u istom smjeru, ali nije moguće odrediti koliki je doprinos podložništva, a koliki je doprinos tolerancije. Iste teškoće javljaju se u interpretaciji političkih zbivanja. Veliku kooperativnost hrvatske politike u pregovorima jedni su interpretirali kao posljedicu podložnosti, a drugi kao posljedicu tolerancije. Međutim preduga kooperativnost je podnošenje netolerantnih. To nije tolerancija. Oružane akcije kao što su Bljesak i Oluja objašnjavane su također kao nedostatak tolerancije.

Podnošenje nesnošljivog nije tolerancija. Zato i najtolerantniji imaju granicu i kažu: “Ne”, “To je predugo trajalo”, “Dovde da, dalje ne”, “Idete predaleko” (Camus, 1971:17.). Kada su stvari u Hrvatskoj došle do te mjere, došlo je do prijelaza od “trebalo bi da to bude” na “hoću da tako bude” (Camus, 1971:19.) i krenulo se u oslobađanje Hrvatske u kojem su hrvatski dragovoljci bili spremni i život svoj dati za slobodu Hrvatske. Kod svih ljudi postoji granica tolerancije, ali se oni međusobno razlikuju po mjestu gdje se ta granica nalazi. Oni koji su htjeli odmah napasti okupirana područja, bez obzira na izglede, imaju manju toleranciju od onih koji su bili spremni pričekati povoljnije uvjete. Ali i čekanje ima svoje granice, tako da tolerancija preko određene granice nije tolerancija.

Da je Hrvatska vlast i dalje čekala s oslobađanjem svojih okupiranih područja, to bi teško prihvatilo hrvatski narod. Da hrvatska vlast nije nimalo čekala s oslobađanjem svojih područja, to bi teško prihvatilo svijet. Odluka o oslobađanju okupiranih područja donesena je u vrijeme kad je Hrvatska bila vojno spremna provesti tu akciju, kad je svijet bio spreman prihvatiti tu akciju, prije nego što je hrvatski narod izgubio strpljenje. Prema tome, o toleranciji u Hrvatskoj govori i kooperativnost u pregovorima i poduzeta vojna akcija, te vrijeme trajanja pregovora i poduzimanja vojnih akcija. Predugi pregovori, prerana ili prekasna vojna akcija ne bi ukazivali na toleranciju. Međutim njihova dobra usklađenost govori o visokoj političkoj toleranciji.

Sukobi na prostoru bivše Jugoslavije objašnjavali su se nedostatkom tolerancije. Međutim, Županov komentirajući podatke istraživanja nacionalne tolerancije koje je proveo jugoslavenski konzorcij socioloških instituta 1989. i početkom 1990., između ostalog kaže: “...da je u onim republikama koje su postale glavna poprišta sukoba indeks tolerancije bio iznad statističkog prosjeka, pa se ne može tvrditi da je netolerancija proizvela nasilje.” (Županov, 1995:219.) U tim republikama nasilje je proizvedeno iz Srbije, a u Hrvatskoj ga je snažno podržala netolerancija krajinskih Srba.

O visokoj toleranciji u Hrvatskoj govori broj političkih stranaka i rezultati izbora. Uvođenjem pluralističke demokracije u Hrvatskoj se javilo pedesetak političkih stranaka različitih profila. Iako se Hrvatska nalazila u ratu, vrlo mali postotak na izborima dobile su radikalne stranke. Taj po-

stotak nije bio veći od postotka koji takve stranke dobivaju u zapadno-europskim zemljama. Veliki postotak dobila je Liberalna stranka.

O visokoj političkoj toleranciji u Hrvatskoj govore i rezultati istraživanja koje su Amerikanci 1994. godine proveli u više europskih zemalja. U tom međunarodnom istraživanju, u koje je bila uključena i Hrvatska, istraživalo se javno mnijenje većinskog naroda o manjinskim skupinama. Komparativne podatke donosimo u Tablici 11.

Tablica 11: Javno mnijenje većinskih naroda o manjinskim skupinama diljem Europe

Narod	Manjina	%	
		Prihvaćanje	Neprihvaćanje
Hrvati	Krajinski Srbi	6	94
	Urbani Srbi	48	52
Srbi	Albanci	11	83
Makedonci	Albanci	28	65
Albanci	Grci	47	49
Bugari	Turci	52	39
Rumunji	Mađari	50	40
Slovaci	Mađari	43	53
Latvijanci	Rusi	46	43
Francuzi	Imigranti	47	46
Britanci	Imigranti	40	41
Nijemci	Imigranti	47	52

Izvor: Public Opinion in Croatia, 1995.

Javno mnijenje Hrvata prema urbanim Srbima slično je javnom mnijenju najtolerantnijih europskih naroda prema manjinskim skupinama. Međutim, mnijenje prema krajinskim Srbima, pokazuje najveću isključivost (96). Na osnovi tih rezultata Amerikanci zaključuju na veliku nekonzistentnost tolerancije u Hrvatskoj. Smatramo da se tu ne radi o nekonzistentnosti, već je riječ o paradoksu tolerancije, netoleranciji netolerancije.

Znakovita je frapantna sličnost između rezultata referenduma za neovisnost Hrvatske i rezultata koje su dobili Amerikanci o mnijenju Hrvata prema krajinskim Srbima. Na referendumu su se 94 Hrvata izjasnila za neovisnu Hrvatsku, a u istraživanju javnog mnijenja 94 Hrvata izjavilo je da ne prihvaća krajinske Srbe. Sličnost ovih podataka nije nimalo slučajna,

jer su krajinski Srbi uz JNA bili glavni akteri srbijanske agresije na Hrvatsku.

U vrijeme provođenja američkog istraživanja (1994.) krajinski su Srbi sačinjavali 4% hrvatskog stanovništva, a pod okupacijom su držali 25% hrvatskog teritorija. Na okupiranom hrvatskom području krajinski su Srbi ubijali i protjerivali Hrvate uništavajući svaki hrvatski trag, odbijajući bilo kakve pregovore s demokratski izabranom vlašću. Hrvatska je u to vrijeme imala više prognanika nego što je ukupno bilo krajinskih Srba.

Prema tome, krajinski su Srbi prema Hrvatima pokazali maksimalnu netoleranciju, pa je logično da to Hrvati nisu smjeli tolerirati. Hrvati nisu etnički isključivi, već su isključivi prema agresorima koji su u ovom slučaju krajinski Srbi. Da je riječ o etničkoj isključivosti Hrvata prema Srbima onda ne bi nađena tako velika razlika u prihvaćanju krajinskih Srba (6%) u odnosu na urbane Srbe (48%).

Na slične zaključke upućuju i drugi rezultati ovog istraživanja. U Tablici 12. donosimo komparativne podatke o javnom mnijenju prema jednonacionalnoj državi.

Tablica 12: Postotak preferencija jednonacionalnih država u nekim europskim državama

Država	Ispitanika
Rumunjska	14
Hrvatska	22
Slovačka	22
Njemačka	35
Velika Britanija	35
Francuska	38
Poljska	40
Bugarska	51
Makedonija	59
Albanija	80

Nema sumnje da je preferencija jednonacionalne države valjan pokazatelj političke tolerancije. Što je ta preferencija manja, to je politička tolerancija veća. U Hrvatskoj, Rumunjskoj i Slovačkoj nađena je najmanja nacionalna isključivost. I pored toga, Hrvatima se, pod utjecajem velikosrpske propagande, pripisivala velika nacionalna isključivost i povezanost s fašizmom, iako su bili najbrojniji u antifašističkoj borbi. Po svemu sudeći, činjenice malo pomažu u stvaranju pozitivne slike o

malobrojnim narodima, osobito ako se drznu boriti za svoju neovisnost. Oni će biti optuživani zbog nacionalne isključivosti, ako je ona i znatno manja od nacionalne isključivosti u zemljama zapadne Europe, koje se ističu kao države uzorne demokracije.

U istraživanju političke tolerancije usmjerili smo se na toleranciju različitih političkih opcija, a američko istraživanje je bilo usmjereno više na toleranciju zajedničkog života različitih etničkih skupina. Rezultati i jednog i drugog istraživanja pokazuju da je politička tolerancija u Hrvatskoj visoka, iako to nismo očekivali. To znači da predodžba o nacionalnoj isključivosti (genocidnosti) hrvatskog naroda nije zasnovana na činjenicama, već je plod velikosrpske propagande i stanja u suvremenom svijetu u kojem brojniji narodi nerado gledaju na osamostaljivanje malobrojnih naroda.

Kako objasniti nalaze visoke tolerancije u Hrvatskoj? Više je razloga tome. Jedan od njih je u pripadnosti Hrvata katoličkoj vjeri koja je internacionalna, za razliku od pravoslavne koja je nacionalna. Vrhovna vjerska vlast svih katolika nalazi se u Rimu, dok se vrhovna vjerska vlast pravoslavne vjere nalazi u vlastitoj državi (autokefalnost). Sadržaj katoličkog učenja izrazito je tolerantan do dvojbenog učenja: "Ljubi neprijatelja svoga" (Vujević, 1994.). To dakako utječe na povećanu toleranciju, ali time se ne može objasniti veća tolerancija u Hrvatskoj od tolerancije u spomenutim zapadnoeuropskim zemljama.

Hrvatska se nalazi u graničnom području između istočne i zapadne civilizacije. Iako je zemljopisno u području zapadne civilizacije, bila je u dodiru i pod utjecajem istočne civilizacije. Tako su Hrvati imali prilike osjetiti nedostatke političkih i vojnih utjecaja, ali i prednosti kulturnih razlika. Isto tako, Hrvatska se nalazi u neposrednom doticaju jakih zapadnoeuropskih kultura — romanske i germanske. Iako su bili pod snažnim utjecajem romanizacije i germanizacije, Hrvati su uspjeli očuvati svoj identitet, ne isključujući vrijednosti tih kultura (akulturacija). Kao malobrojni narod, Hrvati su se uspjeli održati koristeći prednosti multikulturalizma koji omogućuje pluralizam i toleranciju razlika u vlastitom kulturnom biću. To se najbolje može vidjeti u raznovrsnosti hrvatskog jezika kroz štokavski, kajkavski i čakavski dijalekt, te ijekavski, ekavski i ikavski izgovor. Osim svoga glagolskog pisma, Hrvati su se koristili ćirilicom i latinicom.

Prema tome, malo je naroda s takvim bogatstvom razlika u vlastitoj kulturi. Do tih razlika ne bi došlo da nije bilo tolerancije. Tolerancija omogućuje razlike, a razlike utječu na povećanje tolerancije. Budući da Hrvatska obiluje razlikama unutar svoje kulture, normalno je očekivati i visoku toleranciju kao obilježje te kulture. Međutim "tolerancija nije uvijek nešto što se traži, a netolerancija nešto što uvijek treba izbjegavati" (Kasachkoff, 1994:300), jer "dopuštajući zlo koje može biti spriječeno, tolerancija ovaj svijet čini gorim nego što je to potrebno." (Horton, 1994:253.) Zbog toga Hrvati nisu tolerirali okupaciju krajinskih Srba.

Sadašnje stanje u hrvatskoj politici često se obilježava nedostatkom tolerancije. Novine su prepune napisa o ograničenim slobodama u medijima. Posebno se mnogo piše o ratnom profiterstvu i golemim pljačkama koje su vezane uz pretvorbu. Rezultati istraživanja obaraju hipotezu o nedostatku tolerancije. Brojni napisi o nedostatku slobode u medijima sami demantiraju nedostatak slobode u medijima. Napisi o pljačkama i ratnom profiterstvu govore o dopuštanju zla koje mora biti spriječeno. Ako su napisi istiniti, trebali bi odgovarati oni o kojima pišu, a ako nisu istiniti, trebali bi odgovarati oni koji ih pišu. Dopuštanje lažnih napisa o pljački i dopuštanje pljačke nije tolerancija nego popustljivost, “jer dok je popustljivost porok, tolerancija je kao takva u osnovi vrлина. Čovjek može tolerirati previše, ali čovjek ne može biti pretjerano tolerantan, kao što jednako tako ne može biti pretjerano pravedan niti pretjerano umjeren.” (Newman, 1994:329.)

Prema tome, mogli bismo zaključiti da je u Hrvatskoj visoka tolerancija, ali ne i previsoka. Popustljivost prema lažnim napisima i prema “otuđivanju društvene imovine” nije posljedica visoke tolerancije, već podaničkog mentaliteta — poroka koji je nastao pod utjecajem dugog života Hrvata pod tuđom vlašću. Pod tuđom vlašću Hrvati su morali podnositi ono što nisu željeli, a pod svojom podnose i ono što ne moraju, jer se još nisu oslobodili podaničkog mentaliteta.

Zaključci

1. U prošloj godini koja je obilježena kao godina tolerancije i u nas se dosta govorilo o toleranciji. Često se isticalo da je u nas politička tolerancija niska i da ometa razvitak pluralističke demokracije. To je bila i osnovna hipoteza ovog istraživanja. Međutim rezultati istraživanja nisu potvrdili tu hipotezu, već navode na suprotan zaključak, da je politička tolerancija u Hrvatskoj visoka.

2. Do takvog općeg zaključka došli smo na osnovi podataka o većem broju pokazatelja. Tako većina ispitanih nije za zakonsku zabranu političke stranke s kojom se najmanje slažu. Isto tako, velika većina takvoj stranki ne bi zabranila nastup u javnim medijima. Ispitanici podjednako toleriraju nastup takve stranke u svakom mediju.

3. Većina ispitanika tolerira nastup u javnim medijima i političaru koji im je najmanje drag. Ta je tolerancija jednaka za svaki medij, osim tiska. Ispitanici najviše toleriraju istup takvih političara u tisku.

4. Ispitanici su statistički značajno tolerantniji prema nastupu stranke s kojom se najmanje slažu, nego prema političaru koji im je najmanje drag, i to u svakom mediju.

5. Osim navedenih pokazatelja koji su uobičajeni pokazatelji tolerancije, u ovom su istraživanju korišteni i drugi. Na osnovi dobivenih podataka o njima ustvrdili smo da je većina ispitanih:

- protiv Zakona o oprostima,
- protiv uvođenja smartne kazne,
- protiv zabrane pobačaja,
- za promjene u jeziku i
- za njegovanje čakavskog i kajkavskog dijalekta.

6. Rezultati istraživanja, koje je proveo konzorcij instituta za sociologiju bivše Jugoslavije, govore da se Hrvatska nalazi pri vrhu s obzirom na indeks nacionalne tolerancije.

7. Rezultati američkog istraživanja pokazali su da su Hrvati među najmanje nacionalno isključivim narodima u Europi i da unatoč agresiji krajinskih Srba prihvaćaju urbane Srbe na europskoj razini.

8. Sve to nedvojbeno upućuje na zaključak da je politička tolerancija u Hrvatskoj visoka. To znači da razvoj pluralističke demokracije u Hrvatskoj ne ometa nedostatak političke tolerancije, koliko popustljivost prema onome što se ne bi smjelo podnositi.

9. Prema tome, na političku toleranciju u Hrvatskoj nije toliko djelovalo dugo razdoblje totalitarizma, koliko pluralistička obilježja kulture hrvatskog naroda koja su posljedica položaja što je omogućio hrvatskom narodu doticaj s više različitih kultura.

Literatura:

Becker, Werner: *Razmatranje o toleranciji*. O jednoj zanemarenoj temeljnoj vrijednosti demokratskog ustavnog morala, Politička misao, Zagreb, 1995.

Boesi de la, Etjen: *Rasprava o dobrovoljnom ropstvu*, Filip Višnjić, Beograd, 1986.

Camus, Albert: *Pobunjeni čovjek*, Zora, Zagreb, 1971.

Horton, John: *Vjerska tolerancija*, Filozofka istraživanja 53-54, Zagreb, 1994.

Kasachkoff, Tziporah: *Tolerancija i moralni kompromis*, Filozofska istraživanja 53-54, Zagreb, 1994.

Lok, Džon: Pismo o trpeljivosti, u: *O toleranciji* (priredio I. Primorac), Filip Višnjić, Beograd, 1989.

Malović, Stjepan: *Sloboda novinarstva ograničena lisnicom*, Trenutak hrvatske komunikacije, Zagreb, 1995.

Markuze, Herbert: Represivna tolerancija, u: *O toleranciji*, Filip Višnjić, Beograd, 1989.

Mendus, Susan: *Justifying Toleration — Conceptual and historical perspectives*, Cambridge, 1988.

Mumford, Lewis: *Mit o mašini 1-2*, GZH, Zagreb, 1986.

Newman, Jay: *Fanatizam i integritet*, Filozofska istraživanja 53-54, Zagreb, 1994.

Primorac, Igor: *O toleranciji*, Filozofska istraživanja 53-54 Zagreb, 1994.

Primorac, Igor: *O toleranciji*, Filip Višnjić, Beograd, 1989.

Public Opinion in Croatia: *A Special Report. A Special Report Issued the Office of Research and Media Reaction*, USIA

Sullivan, J. L., Piereson, J., Marcus, G. E.: *Political Tolerance and American Democracy*, Chicago, 1989.

Vujčić, Vladimir: *Politička tolerancija*, DEFIMI, Zagreb, 1995.

Vujević, Miroslav: *Utjecaj vjerskih normi na ponašanje u hrvatskom Domovinskom ratu*, Politička misao 4, 1994.

Žepić, Milan: *Latinsko — hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1979.

Županov, Josip: *Poslije potopa*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995.

Miroslav Vujević

POLITICAL TOLERANCE IN CROATIA

Summary

The poll on political tolerance was conducted on a 772-subject sample. Because of the long-lasting totalitarian system and the short period of democracy, a rather low level of political tolerance was expected. However, the results of the poll have not confirmed these expectations but showed a high level of political tolerance instead. Similar findings have been obtained by an American survey conducted in several European countries, including Croatia. This means that the political tolerance in Croatia has not been shaped by the totalitarian system but by the pluralist traits of the Croatian culture, ensuing from numerous contacts with a plethora of different cultures.

In order for the pluralist democracy in Croatia to function democratically, appropriate legal prerequisites and institutions do not suffice; the people whose is in line with the principles of pluralist democracy are central to this as well. Pluralist democracy legalizes various political options and enables the citizens to organize themselves and act in accordance with the embraced option. All this, however, is a dead letter if people are not willing to accept the existence and the activism of different political options. That is why the concept of political tolerance always goes hand in hand with the concept of pluralist democracy.

The Latin word *tolerantia* means indulgence, patience (Žepić, 1979). That is why political tolerance is usually understood as a readiness to bear or put up with political options and their operationalizations which are obnoxious and even repugnant to us (Mendus, 1988., Primorac 1989., 1994., Sullivan 1989., Vujčić 1995.). The essence of political is not tolerance and patience but non-restriction of political freedoms and political pluralism. Those who accept political pluralism find it easier to bear the existence of various political options, even those they do not approve of. They more readily accept the existence of various political options and nurture a less intensive feeling of intolerance and bigotry.

So, tolerance means accepting and not only forbearing different political options.